

XVII. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'daki Ok Ustalarının Ekonomik Gelirleri

Economic Incomes of Arrow Makers in İstanbul
in the First Half of the 17th Century

*Şükrü Seçkin ANIK**

Öz

Okçuluk tarihin erken dönemlerinden itibaren insanlığın hem korunma hem de beslenme ihtiyacını karşılamak için başvurduğu faaliyetlerden biridir. Buna mukabil okçuluğun bu kadar eski bir tarihe sahip olması onun, askerî misyonunun yanı sıra kültürel, sosyolojik, teknik ve ekonomik açıdan incelenmesi gerektiğini gerektirmektedir. Türkiye’de kültürel, sosyolojik ve teknik açıdan okçuluk tarihi üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur. Ancak okçuluk etrafında gelişen ekonomik hayat geri planda bırakılmıştır. Bununla beraber XVII. yüzyıla doğru geline süreçte ateşli silahların savaş alanlarındaki belirleyiciliği artmış ve okçuluk faaliyeti askerî yönünü kaybetmeye başlamıştır. Ancak okçuluğun kullanım değerini koruduğu ve sportif amaçlarla varlığını sürdürdüğü de bir gerçektir. Bu nedenle, bu çalışmada da görüleceği üzere, XVII. yüzyılda müsabakalar için imal edilen okların çeşitliliğinin arttığı görülmektedir. Bu çalışma ateşli silahların okun yerini almaya başladığı XVII. yüzyılın ilk yarısında İstanbul’daki ok imalatını ve dönemin askerî ve ekonomik şartlarına göre ok imalatındaki değişimleri ele almaktadır. Böylece hem okçuluğun süreç içerisinde geçirdiği değişim ortaya konulacak hem de ok imal eden grupların ekonomik yaşantılarına ışık tutulacaktır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti’nde yazılan Kavşname türündeki eserler üzerinden söz konusu imalatın aşamaları incelenecektir. Bunun yanı sıra, belirlenen dönem içerisinde İstanbul’da ok imal eden grupların maaş defterleri ve narh kayıtları

* Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilimdalı Doktora Öğrencisi. E-posta: ankseckin@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-7414-0442.

Geliş Tarihi/Received: 02.04.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 29.04.2022

üzerinden ekonomik gelirleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle Osmanlı okçuluğunun ekonomik cephesi ele alınarak İstanbul'da ok imal eden ustaların ekonomik yaşantılarını anlamak ve açıklamaya çalışmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ok, Okçuluk, Narh, Tirger, Mevacip.

Abstract

Archery is one of the activities that humanity has applied to meet both protection and nutrition needs since the early periods of history. On the other hand, the fact that archery has such an ancient history necessitates that it should be examined in terms of cultural, sociological, technical and economic, as well as its military mission. There are studies on the history of archery in terms of cultural, sociological and technical aspects in Turkey. However, the economic life around archery remained in the background. In addition, in the process of the 17th century, the decisiveness of firearms on the battlefields increased and archery began to lose its military aspect. However, it is a fact that archery preserves its use value and continues its existence for sportive purposes. For this reason, as can be seen in this paper, it is seen that the variety of arrows produced for competitions increased in the 17th century. This study deals with the production of arrows in Istanbul in the first half of the 17th century, when firearms began to replace the arrow, and the changes in arrow production according to the military and economic conditions of the period. Thus, both the change that archery has undergone in the process will be revealed and the economic life of the groups that produce arrows will be shed light on. In this direction, the stages of the production in question will be examined through the manuscripts of the Kavname typewritten in the Ottoman Empire. In addition, it will be tried to determine the economic income of the groups that produced arrows in Istanbul within the specified period, through their salary books (mevacip) and narh records. Thus, it is aimed to understand and explain the economic life of the masters who produced arrows in Istanbul by considering the economic aspect of Ottoman archery.

Keywords: Arrow, Archery, Narh, Tirger, Mevacip.

Giriş

Günümüzde geleneksel Türk okçuluğuna yönelik akademik çalışmaların çoğaldığı görülmektedir. Özellikle Türk okçuluğuna dair ana kaynaklardan birisi olan Kavname türündeki eserlerin farklı yazmalarının yeni harflere aktarılması Türk okçuluk tarihi açısından sevindirici unsurlardan bir tanesidir. Kavnameler üzerinden geleneksel Türk okçuluğunun teknik alt yapısına yönelik teorik çalışmalar da her geçen gün artmaktadır. Böylece bir okun ya da yayın geleneksel yöntemlerle imal edilmesini anlatan yazma eserlerin önemli bir kısmı günümüz Türkçesine aktarılmaktadır. Özellikle Mustafa Kani Bey'in "Telhis-i Resailat-ı Rumat" ve Kâtip Abdullah Efendi'nin "Kavaidü'r-Remy" adlı eserleri Türk okçuluğunun imalat aşamalarını detaylıca anlatan önemli eserlerdir. Ünsal Yücel'in "Türk Okçuluğu" adlı eseri literatürde ciddi bir boşluk doldurmaktadır. Bu eserler okçuluğun teknik arka planına yönelik gayet bilgilendirici olsa da ok ve yay imal eden kişilerin nasıl yaşadıkları, mesleklerinden ne kadar gelir elde ettikleri ya da İstanbul'un ticari yaşantısında nasıl konumlandıkları gibi hususlar henüz enine boyuna tartışılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma geleneksel okçuluğun ekonomik arka planına odaklanarak, XVII. yüzyılın ilk yarısında ok imal eden ustaların ekonomik gelirlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda daha önce yayınlanmış olan bazı narh kayıtları üzerinden çalışmanın sınırlarını oluşturan bu yüzyılda Okçular Loncası'nın sattığı okların mahiyeti ve satış fiyatları karşılaştırılmış ve Osmanlı sarayında ehl-i hiref teşkilatına bağlı olarak çalışan zanaatkârların mevacic defterleri üzerinden ok ustalarının yıllara göre maaşlarında değişim grafiği incelenmiştir.

Ok imali oldukça karmaşık bir süreçtir. Ok imal eden ustalar öncelikle yaşadıkları bölgede rahat işleyebilecekleri, kolay temin edebildikleri ve dayanıklı ağaçlardan ok üretmişlerdir. Kâtip Abdullah Efendi'nin anlattığına göre, Osmanlı Devleti'nde ok yapan ustalar en çok Kaz Dağları'nda bulunan çam ağaçlarından elde edilen çubuklardan ok imal etmişlerdir¹. Kaz Dağları'nın eteklerinde bulunan Hüdavendigâr

¹ Kâtip Abdullah Efendi, *Kavaidü'r-Remy*, yay. haz. İlhan Uçar, Mucize Yayınları, Sakarya 2013, s. 40.

Sancağı'nın Bayramiç Kazası'na bağlı Evciler ve Çavuşlu köyleri, avarız vergisi olarak İstanbul'a senede 20.000 okluk çubuk göndermekle mükelleftir. XVII. yüzyılın ortasında bu iki köyde görevi okluk çubuk kesmek olan 94 kişi vardır². Çukadar Ahmed XVIII. yüzyılın başında yazdığı eserinde bu bölgede üç köyün bu iş için ocaklık verildiğinden bahsetmektedir³. Yapılan araştırma neticesinde üçüncü köyün adına ulaşılamamıştır. 1530 tarihli 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde Evciler ve Çavuşlu köyelerinin isimleri geçmektedir, ancak bu defterde Biga'ya bağlı Ezine Kazası'na kaydedilmişlerdir⁴. 1763 tarihli bir belgede⁵ ve 1820 tarihli bir fermana⁶ da yine Evciler ve Çavuşlu karyelerinin isimleri geçmekte, ancak üçüncü bir köyden bahsedilmemektedir. Dolayısıyla Çukadar Ahmed'in bu konuda yanlış bir bilgi verdiği düşünülebilir. Kaldı ki Çukadar Ahmed eserinde üç köyden senede yetmiş bin okluk çubuk geldiğinden söz etmektedir. Ancak konuyla ilgili zikrettiğimiz belgelerde İstanbul'a senede yirmi bin okluk çubuğun gönderildiği açıktır.

Sonbaharın sonlarına doğru genellikle güney rüzgârı alan⁷ ve tercihen on yıllık⁸ ağaçların yere yakın yerlerinden çıkartılan ok kütükleri desteler halinde İstanbul'a gönderilerek burada Okçubaşı olarak görev

² Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), *Cevdet, Bahriye*. (=C. BH), 35/1647, 27 Zilkade 1067 [6 Eylül 1657] (Belgenin içinde 27 Ramazan 1067 [9 Temmuz 1657] tarihi bulunmaktadır.).

³ Çukadar Ahmed, *Hediyetü'l-Keman fi İrşadü'r-Rumat*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine, nr. 626, vr. 4a; Sümeysa Karasu, *Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed'in İrşadü'r-Rumât Adlı Eseri Transkripsiyon ve Değerlendirilme*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2022.

⁴ *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, *Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>*, yay. haz. Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ ve Murat Yüzbaşıoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 114 (Tıpkı Basım, s. 235).

⁵ BOA, *Ali Emiri, Sultan Mustafa III (=AE. SMST. III)*, 281/22513, 29 Zilhicce 1176 [11 Temmuz 1763].

⁶ Okçular Vakfı Arşivi, *Halim Baki Kunter Dijital Arşivi, Ferman Suretleri Dosyası*, EV – 742, s. 18, 20 Zilhicce 1235 [28 Eylül 1820]; Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 314.

⁷ Çukadar Ahmed, *Hediyetü'l-Keman fi İrşadü'r-Rumat*, vr. 4a.

⁸ Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, s. 279.

yapan kişiye teslim edilmektedir. İstanbul'daki Okçular Loncası'nın lideri olan Okçubaşı'nın görevi ok çubuklarının İstanbul'a getirilmesini sağlamak, bunları ok ustalarına dağıtmaktır. Okçubaşı, görevini yerine getirmediği takdirde esnaf tarafından kadıya şikâyet edilirdi⁹. Okçubaşı, ok çubuklarını ustalara dağıttıktan sonra bu çubuklar iki ay kadar bekletilir ve sonra birkaç saat kadar orta derece ısıda fırınlanırdı¹⁰. Daha sonra 90 cm uzunluğunda ve dört köşeli olarak çıkartılan çubuklar ek 1-3b'de gösterildiği gibi *pištahta/pištahte* denilen tezgâh üzerine sabitlenirdi. Daha sonra, bir eliyle oku sürekli çeviren usta diğer eliyle *miyane*¹¹ adı verilen rende ile oklara şekil verirdi. Oklar aldıkları şekle göre “şem endam”, “kiriş endam” ya da “tarz-ı has” olarak adlandırılırdı¹². Osmanlı ok ustaları bu şekilleri verirken işlerinin kolaylaşması adına okları 24 eşit parçaya bölmüşlerdir. Mustafa Kani Bey eserinde bu durumu şöyle anlatmıştır: “Yigirmi dört dereceden dördüncü dereceye kadar boğaz, on buçuk derece vasat-ı göbek, on yedinci dereceye kadar şalvar andan yigirmi dört dereceye kadar soya ayak ta 'bir olunur.”¹³.

Daha sonra okun baş kısmına, gez egesi adı verilen bir çeşit törpü ile küçük bir kertik açılır. Bu kertik, okun yay kirişine¹⁴ geçirildilen “gez” kısmıdır. Daha sonra okun ayak kısmına açılan bir delik içerisine, arka kısmında küçük bir iğne çıkıntısı olan temrenler yerleştirilirdi. Daha sonra okun baş ve boğaz arasında kalan kısmına avcı kuşlardan elde edilen üç adet tüy simetrik olacak şekilde yapıştırılır ve buna “yeikleme” denirdi. Bu yeikleme işlemi sırasında balıkların hava keseleri ve damaklarından elde edilen bir tutkal çeşidi kullanılırdı.

Osmanlı ok ustaları temelde savaş oku ve spor oku olmak üzere iki tür ok üretmişlerdir. Savaş okları av sahalarda ya da savaşlarda

⁹ BOA, *Cevdet, Belediye (=C. BLD)*, 133/6634, 19 Recep 1191 [23 Ağustos 1777]; *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu*, yay. haz. Hasan Şahintürk, Yılmaz Karaca, Ahmet Özkılınç, Esin Kırca, Mehmet Selim Temel ve Kemal Gurulkan, Okçular Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, s. 295.

¹⁰ Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, yay. haz. Kemal Yavuz, Mehmed Canatar ve İ. Aydın Yüksel, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2010, s. 334.

¹¹ Bkz. Ek 2, Ek 3 ve Ek 4.

¹² Kâtip Abdullah Efendi, *Kavaidü'r-Remy*, 41. Ayrıca bkz. Ek 5.

¹³ Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, s. 410. Ayrıca Bkz. Ek 1-1a.

¹⁴ Kiriş: Yay germeye yarayan ip, çile. Bkz. Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, s. 279.

kullanılan demir temrenli oklardır ve tirkeş oku olarak adlandırılmışlardır. Spor okları ise müsabaka türüne göre farklı çeşitlere ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde atlı okçuluğu saymazsak üç farklı branşta yaya okçuluk müsabakası düzenlenmiştir. Bunlar en uzağa ok atma yarışması olarak tabir edilen menzil yarışı, bir hedefe ok atılan puta yarışı ve metal bir plakayı ya da ahşap bir kütüğü delip geçenin kazandığı darp yarışıdır. Osmanlı Devleti'nde en fazla menzil müsabakalarına itibar edilmiştir. Ok ustaları pişrev oku, yeksuvar oku, zergerdan oku, haki oku, azmayış oku ve karabatak oku olmak üzere altı farklı menzil oku üretmişlerdir¹⁵. Bunlardan ilk üçü yarışmalarda, son üçü menzil idmanlarında kullanılmıştır. Daha sonra menzil idmanları için ibriş oku¹⁶ ve hava gezi denilen oklar kullanılmıştır. Puta okları ise genellikle kiriş endam ile yapılır ve ucuna demir ya da pirinçten zeytuni temrenler takılırdı. Puta yarışlarına hazırlanmak için yapılan idmanlarda ise torba gezi oku kullanılmıştır¹⁷.

XVII. yüzyılın ilk yarısında ok imal eden grupları ve bunların gelirlerini incelemeyen önce söz konusu dönemin genel ekonomik hatlarını çizmekte fayda vardır. XVI. yüzyıl itibariyle, ticaret yollarının değişmiş olması eski doğu ticaret yollarındaki para akışını azaltmış, bu durum da zamanın ticaret yolları üzerinden gelir sağlayan tüccar grupların iç piyasaya yönelmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, dükkân açmaları yasak olan ancak ganimet elde edemedikleri için sadece aldıkları maaşa bel bağlayan yeniçerilerin esnaflığa yönelmesi ve toprakla ilgilenen köylülerin şanslarını şehirlerdeki ticari hayata atılarak denemeye başlaması da yine büyük kentlerdeki esnaf grubunun sayısının artmasına sebep olmuştur¹⁸. Halkın şehirlere göç ederek buradaki ticari faaliyetlere katılması, XVI. yüzyılda dünya genelinde yaşanan fiyat devriminin yol açtığı ve birbirini tetikleyen bir dizi ekonomik problemin

¹⁵ Çalışmamızın konusu gereği ok çeşitlerinin özelliklerine ve farklılıklarına değinilmemiştir. Osmanlı ok türleri hakkında daha detaylı bilgiler için bkz. Barış Can, “Geleneksel Ok, Yay, Zihgir Yapımı”, *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi*, T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara 2021, s. 439-450; Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, s. 288.

¹⁶ Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, s. 341.

¹⁷ Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, s. 295.

¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2016, s. 457.

sonuçlarından birisidir. Bu ekonomik problemlerin temelinde İspanyol keşifleriyle Avrupa'ya gelen Amerikan gümüşünün ve altınının Avrupa ve Osmanlı piyasalarında yarattığı dalgalanma ile İpek ve Baharat yolu eksenli doğu ticaretinin yön değiştirmesi olduğu söylenebilir. Zira Osmanlı altınının İspanyol altını karşısında sürekli değer kaybettiği ve bununla paralel olarak akçenin değerinin sürekli düştüğü Halil Salihlioğlu'nun yaptığı çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır¹⁹. Ayrıca XVII. yüzyıldaki askerî devrim ile değişen harp teknik ve teçhizatları, bununla bağlantılı olarak uzun süren Osmanlı-Habsburg mücadeleleri ve uzun süren bu mücadelenin Osmanlı Devleti'ne ciddi masraflara mal olması gibi problemler de Osmanlı ekonomisindeki kötü gidişatın sebepleri arasında zikredilebilir.

Gerçekten de Osmanlı Devleti için Avusturya cephesinin ciddi bir malî yükümlülük olduğu ortadadır. Daha Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki 1543 seferinde harcanan 61.683.000 akçeye karşılık 20.021.973 akçe gelir elde edilmiş ve bu seferden 41.661.027 akçe zarar edildiği yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır²⁰. Buna mukabil devlet bütçelerinde de genel bir düşüş olduğu Ömer Lütfü Barkan ve Ahmet Tabakoğlu'nun yaptığı çalışmalardan takip edilebilmektedir. Buna göre 1527 yılında devlet gelirleri, giderlerden 71.354.114 akçe daha fazla iken, bu bütçe fazlası 1567 yılında 7.502.423 akçeye, 1581 yılında ise 2.071.967 akçeye düşmüştür²¹. 1608 tarihine gelindiğinde bütçenin 95.500.000 akçe açık verdiği görülmektedir. 1643 tarihinde bütçe açığı kapanmış ve hazine 649.045 akçe bütçe fazlası vermiştir²². 1669 yılında bütçe yeniden 44.677.388 akçe açık vermiştir²³. Şevket Pamuk'un yaptığı çalışmalar XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarında enflasyonun

¹⁹ Halil Salihlioğlu, "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Raici", *Belgeler*, Sayı 2 (Temmuz 1964), c. 1, s. 227-233.

²⁰ Mehmed İpçioğlu, "Kanuni Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543 - Yeni Bir Kaynak", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 10 (1990), c. 10, s. 137-161.

²¹ Ömer Lütfü Barkan, "XVI. Asrın ikinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, Sayı 136 (Ekim 1970), c. 34, s. 557-607.

²² Ahmet Tabakoğlu, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1-4 (1985), c. 41, s. 389-414.

²³ Ömer Lütfü Barkan, "XVI. Asrın ikinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", s. 557-607.

sürekli yükseldiğini, 1604, 1616, 1622 ve 1638 yılında yapılan düzenlemelerle enflasyon düşürülmeye çalışılsa da yüzyıl ortasına kadar genel artışın devam ettiğini ortaya çıkarmıştır²⁴.

1. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da Ok İmal Eden Ustalar

İstanbul'da söz konusu ekonomik çerçeve içinde ok imal ederek hayatlarını sürdüren iki grup bulunmaktadır. Bunlardan ilki lonca sistemi içerisinde esnaf olarak çalışan Okçular Loncası, ikincisi de saraya bağlı ehl-i hiref teşkilatı içinde görev yapan Cemaat-i Tirgeran-ı Hassa'dır. Lonca sistemi içerisinde faaliyet gösteren Okçular Loncası'na ait bilgiler narh kayıtları üzerinden incelenmiştir. Cemaat-i Tirgeran-ı Hassa'ya bağlı çalışan ustaların ekonomik gelirleri ise mevacic defterleri üzerinden incelenmiştir.

1.1. Okçular Loncası

Osmanlı esnaf loncaları, Ahi geleneğinin bir parçası olan fütüvvet anlayışının, Osmanlı devlet sistemi içerisinde kurumsallaşmasının bir tezahürüdür. Bu geleneğin Anadolu'da yaygınlık kazanması XII. yüzyıla rastlamaktadır. Abbasi Halifesi en-Nasır li-Dinillah siyasî ve sosyal durumu gittikçe bozulan devletin otoritesinin sağlamaştırılması ve iç huzurun korunması için fütüvvet birliklerinin büyük bir güç olacağını düşünerek, fütüvvet birliklerini yeniden teşkilatlandırmış ve bu birlikleri merkeze bağlamıştır. Bu sırada da fütüvvetnamelerle bu birliklerin kaidelerini tanzim etmiş ve diğer Müslüman devlet yöneticilerine fütüvvet teşkilatına girmeleri çağrısında bulunmuştur. Bu fütüvvetnameler hem satıcıyı hem de müşteriye mağdur etmeden, bütün ticari faaliyetleri adil bir rekabet ortamında tutan ve İslam ahlakına uygun bir şekilde tanzim eden kanunnameler mahiyetindeydi. Ayrıca her bir esnaf grubunun kendilerine pir olarak kabul ettikleri sahabe de bu

²⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 88-89.

fütüvvetnamelerde yer almaktadır. Buna göre Okçular Loncası'nın piri de Ebu Muhammed İmran'dır²⁵.

1600 senesine ait vakıf tahrir defterine göre, Bayezid Cami etrafında Mustafa Çelebi Oğlu Musa Vakfı'na ait 63 adet okçu dükkânı vardı.²⁶ Evliya Çelebi yüzyıl ortasında Okçular Loncası'nın bünyesinde 200 adet ok dükkânı bulunduğunu ve bu dükkânlarda 300 kişinin istihdam edildiğini bildirmektedir²⁷. Okçu esnafı devletin belirlediği üst sınırı geçmemek şartıyla ürettiği okları satarak geçimini sağlamaktaydı. İslam devletlerinde bir malın satış fiyatına üst sınır koyma uygulamasına *narh* adı verilmektedir. Ürünlere konulan bu narhlar belirlenirken hem şehir halkının mağdur olmaması hem de dükkân sahiplerinin kar marjının çok düşük olmamasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle narh fiyatları genellikle satıcıların %10, el becerisi gerektiren zanaat erbabının ise %20 kar elde edebileceği şekilde ayarlanmıştır²⁸. Osmanlı Devleti'nde narh kayıtları kadılar tarafından tutulmuş ve kadı sicillerine kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan XVII. yüzyılın başı ile ortasında ok fiyatları net bir şekilde öğrenilmektedir. Elimizde Mübahat Kütükoğlu tarafından yayınlanmış iki adet narh kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki XVII. yüzyılın hemen başına, diğeri de ortasına aittir. 1600 yılına ait ilk narh kaydına göre ok fiyatları şöyledir:

- Gezi balık dışından ve yeleği göçmen kuşların tüyünden yapılan Avrupaî temrenli ve işlemeli, sultanlara layık okun tanesi 40 akçe
- Kırmızı yelekli Tirkeş okunun tanesi 20 akçe
- Tavşancıl yelekli Tirkeş okunun tanesi 10 akçe
- Pişrev okun tanesi 10 akçe
- Kartal yelekli ve Çerkes temrenli Tatar okunun tanesi 6 akçe

²⁵ Razavi, *Fütüvvetname-i Kebir*, yay. haz. Sadullah Gülten ve Hacı Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul 2014, s. 192.

²⁶ *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 1009 (1600) Tarihli*, yay. haz. Mehmed Canatar Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2004, s. 204.

²⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, yay. haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 372.

²⁸ Eunjeong Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 208.

- Kuğu ya da kartal yelekli Tirkeş okunun tanesi 2 akçe
- Gelibolu Haki okunun tanesi 3 akçe
- Okçuluğa yeni başlayan acemilerin kullanacağı okun tanesi 1 akçe²⁹

Mübahat Kütükoğlu'nun yayınladığı 1640 tarihli ikinci narh defterine göre ok fiyatları şöyledir:

- Kemik gezli tavşancıl yelekli kırmızı boyalı üstat işi okun tanesi 30 akçe
- Yeleği beyaz göçmen kuşlarının tüylerinden yapılan, üstat işi tirkeş okun tanesi 30 akçe
- Pişrev okunun kaliteli olanın tanesi 35 akçe
- Pişrev okunun kalitesiz olanın tanesi 16 akçe
- Haki okunun kaliteli olanın tanesi 16 akçe
- Haki okunun kalitesiz olanın tanesi 13 akçe
- Azmayış okunun kaliteli olanın tanesi 8 akçe
- Azmayış okunun kalitesiz olanın tanesi 5 akçe
- Gez okunun kaliteli olanın tanesi 8 akçe
- Gez okunun kalitesiz olanın tanesi 7 akçe
- Kuğu dirseğinin çifti 7 akçe
- Seher dirseğinin çifti 11 akçe
- Pişrev oku yapmak için sadece ustanın alacağı işçilik ücreti 24 akçe
- Haki oku yapmak için sadece ustanın alacağı işçilik ücreti 13 akçe
- Talimhanede 20 ok atmanın ücreti 1 akçedir³⁰

²⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9 (1978), s. 1-84.

³⁰ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 218; Ayrıca bkz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurluk Tarihine Dair Bir Kaynak: 1640 Tarihli Es’Ar Defteri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 95.

Bunların yanı sıra bir ok atıcısı oklarını taşımak için tirkeş adı verilen bir çantaya ihtiyaç duymaktaydı. Söz konusu bu tirkeşler 1640 yılında kalite sırasına göre 3500, 3000, 2500, 1450, 1300, 550 ve 500 akçeye satılmaktaydı³¹. Okçu dükkânlarında 1600 senesinde genellikle avlarda ve savaşlarda kullanılan tirkeş okları satılıyorken, 1640 tarihinde neredeyse tamamen sportif amaçla üretilen oklar satılmıştır. 1600'de sportif okçuluğa yönelik üretilen ok çeşidi sadece üçken, kırk yıl sonra bu sayı ona yükselmiştir. Bununla beraber aynı sene pişrev okunun tanesi 10 akçe iken bu fiyat 1640'ta kalitesizi 16 akçe ve kalitesizi 35 akçeye çıkmıştır. Haki oku 1600'de yalnız üç akçe iken 1640'ta iyisi 16, kötüsü 13 akçeye satılmıştır. Dolayısıyla, 1640'a geldiğinde, sportif okçuluğa yönelik daha fazla ok çeşidi olduğu ve bunların da fiyatlarının kırk yıl öncesine göre bir hayli yükseldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, söz konusu süreçte, talimhanelerde alınan ücret de belirlenmiştir. Bu verilere göre, XVII. yüzyılda İstanbul'daki ok imalatının av ve savaş amaçlı üretimden sportif amaçlı ok üretimine geçtiğini söylemek ve sportif okçuluğun da hayli rağbet gördüğünü düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır.

İstanbul'da sportif okçuluğun merkezi olan Okmeydanı'nın önemi de XVII. yüzyılda bu bağlamda artmıştır. İstanbul Okmeydanı, bugün Beyoğlu ilçesinde yer almakta olup Fatih Sultan Mehmed tarafından ok atıcıları için sadece okçuluk müsabakaları düzenlenmesi ve dua alanı olarak kullanılması şartıyla vakfedilmiştir³². Söz konusu alan bir vakıf arazisi olduğundan vakfeden kişinin koyduğu şartlar haricinde herhangi bir kullanımı söz konusu değildir. Ancak XVII. yüzyıl başında Okçular Loncası'nın, Yayılar Loncası'nın da desteğini alarak, Okmeydanı arazisine el koydukları görülmektedir. Yüzyıl sonuna doğru söz konusu gayr-i meşru müdahaleyi önleyebilmek için, Divan-ı Hümayun'ndan iki adet karar çıkartılmıştır³³. Söz konusu gayr-i meşru müdahalenin ayrıntılarına burada yer verilmeyecektir³⁴ ancak Okçular

³¹ Mübahat Küttükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 237; Yaşar Yücel, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uyguruluk Tarihine Dair Bir Kaynak: 1640 Tarihli Es'Ar Defteri*, s. 104.

³² Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Defterler (=VGMA.d)*, nr. 954/1 ve 950/240.

³³ BOA, *Bab-ı Asafi, Mühimme Defterleri (=A. DVNSMHH.d)*, nr. 103/139, Zilhicce 1103 [1692]; BOA, *A.DVNSMHH.d.*, nr. 108/545, Şaban 1107 [1696].

³⁴ Okmeydanı'nın işgali hakkında bkz. Halim Baki Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi",

Loncası'nın Okmeydanı arazisi ve vakfı üzerine haksız birtakım iddiaları olması, artık yüzyıl ortalarına doğru loncanın ciddi malî sıkıntılar içinde olduğunu ve farklı malî kaynak arayışları içerisinde olduğunu düşündürmektedir. Zira söz konusu müdahalenin en yakın tanığı olan Kâtip Abdullah Efendi söz konusu işgali anlatırken lonca liderlerinin tek amaçlarının buradan kendilerine malî kaynak sağlamak olduğunu dile getirmektedir³⁵.

1.2. Cema'at-i Tirgeran-ı Hassa

Cema'ât-ı Tirgeran-ı Hassa, saraya bağlı olarak çalışan Ehl-i Hiref Cemaati arasında yer alan ok ustalarının genel ismidir. *Tirgeran* Farsça kökenli bir kelimedir ve ok anlamına gelen *tir*, tutmak anlamına gelen *gir* ve çoğul eki olan *an* yapılarının birleşmesi ile ok tutanlar, ok yapanlar, ok ustaları anlamında kullanılmaktadır.

Kapıkulu sistemi içerisinde istihdam edilen bu zanaat grubu, hiyerarşik açıdan Enderun ağalarından Hazinedarbaşı'nın emrindedir.³⁶ Ehl-i Hiref Cemaati mensupları, önceleri devşirme sistemi çerçevesinde saraya alınıp acemi ocağında yetiştirilmiş; daha sonraları bu cemaate hariçten de alım yapılmıştır³⁷. Ehl-i Hiref Cemaati kapıkulu statüsünde olduğundan savaş zamanı seferlere de katılmıştır. Barış zamanında saray içinde ve dışında bulunan atölye ve tezgâhlarda bağlı buldukları zanaat dalına yönelik çalışmalar yapıp saray için üretim gerçekleştirmişlerdir.

Ehl-i Hiref Cemaati, tıpkı yeniçeriler gibi üç ayda bir ulufe almaktaydı. Senede dört defa aldıkları bu ulufeler Ehl-i Hiref Mevacip Defterleri'ne kaydedilmekteydi. Her üç aylık dönemin kendi içinde kısa isimleri bulunmaktaydı. Muharrem, Safer, Rebû'l-evvel aylarının

Tarih Vesikaları Dergisi, Sayı 10 (1942), c. 2, s. 253-273; Şükrü Seçkin Anık, 17. Yüzyıla Ait Bir Okçuluk Risalesi: Tezkire-i Rumat (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s. 100.

³⁵ Şükrü Seçkin Anık, Tezkire-i Rumat, s. 19.

³⁶ Sakine Akcan Ekici, III. Mehmed Döneminde 1596-1601 Tarihleri Arası Ehl-i Hiref Defterleri'ne Göre Sanatkârlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 15.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 445.

kısaltması olarak **Masar Mevacibi**, Rebû'l-âhir, Cemaziye'l-evvel, Cemaziye'l-âhir aylarının kısaltması olarak **Recec Mevacibi**, Receb, Şa'ban, Ramazan aylarının kısaltması olarak **Reşen Mevacibi** ve Şevvâl, Zilka'de, Zilhicce aylarının kısaltması olarak **Lezez Mevacibi** olmak üzere bir senede toplam dört ayrı mevacip defteri tutulmaktaydı. Söz konusu defterlerde ok ustası olarak görev yapan zanaat erbabı *Cemaat-i Tirgeran-ı Hassa* adı ile kaydedilirken bunların çırakları, *Şakirdan-ı Mezkurin* adı ile kayıt altına alınmıştır.

Çalışmamızda incelediğimiz ilk defter³⁸ 1010 Masar (1601) tarihlidir. Grafik 1'de de görüldüğü üzere 1010 Masar mevacibinde 28 usta 6 çırak olmak üzere toplamda 34 kişi kayıtlıdır. 1014 Masar mevacibinde (1605) dört yıl önceki 34 personel sayısı 22 usta, dört çırak olmak üzere 26'ya gerilemiştir.³⁹ Aynı yılın Lezez mevacibinde ise usta sayısı 19'a düşmüş, çırak sayısı yediye yükselmiştir⁴⁰. 1015 Recec (1606) tarihli Ehl-i Hiref Mevacip Defteri'ne⁴¹ göre 20'si tirger, yedisi çırak olmak üzere toplamda 27 kişinin adı kayıtlıdır. 1016 Masar⁴² ve Lezez⁴³ mevaciblerinde (1607) usta sayısında bir kişilik eksilme olmuş ve toplam mevcut 26'ya düşmüştür. 1027 Masar⁴⁴ (1617) mevacibinde usta sayısı 24'e, çırak sayısı sekize ve genel mevcut da 32'ye yükselmiştir. Üç yıl sonraki 1030 Masar⁴⁵ (1620) mevacibinde 21 usta ve sekiz çırak olmak üzere genel mevcut 29'a gerilemiştir. Bir yıl sonraki 1031 Lezez⁴⁶ (1622) mevacibinde toplam mevcut 18 usta ve beş çırak olmak üzere 23'e düşmüştür. 1032 Reşen⁴⁷ (1623) mevacibinde genel mevcuda sadece Mustafa Şaban adında bir adet çırağın eklendiği anlaşılmaktadır. 1033 Masar⁴⁸ (1624) mevacibinde toplam sayı 21 usta beş çırakla 26'ya

³⁸ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (=TS.MA.d)*, nr. 2924, s. 8.

³⁹ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 7253, s. 6-7.

⁴⁰ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD.d)*, nr. 3697, s. 6.

⁴¹ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 9613/3, s. 7.

⁴² BOA, *MAD.d.*, nr. 5085, s. 12.

⁴³ BOA, *MAD.d.*, nr. 4586, s. 12.

⁴⁴ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 10010, s. 7-8.

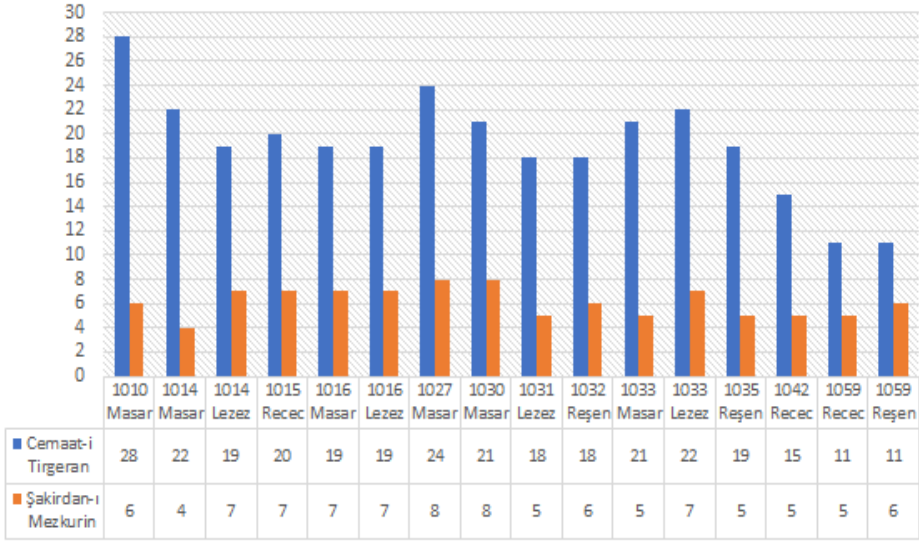
⁴⁵ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 7443, s. 12-13.

⁴⁶ BOA, *MAD.d.*, nr. 6299, s. 15.

⁴⁷ BOA, *MAD.d.*, nr. 6299, s. 53.

⁴⁸ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 2993, s. 6.

yükselirken, aynı yılın Lezez⁴⁹ mevacibinde cemaate bir usta ve iki çırağın eklenerek genel sayının 29'a yükseldiği görülmektedir. 1035 (1626) tarihinde dağıtılan Reşen⁵⁰ mevacibinde de 19'u usta beşi çırak olmak üzere toplamda 24 kişi maaş almıştır. 1042 Recec⁵¹ (1633) mevacibinde ise bu sayının 15 usta beş çırak olmak üzere 20'ye düştüğü görülmektedir. 1059 Recec⁵² (1649) mevacibinde ise Tirgeran cemaatinin mevcudu daha da düşerek 11 usta ve beş çırakla 16 olmuştur. Aynı yılın Reşen⁵³ mevacibinde ise cemaate yalnızca bir adet çırağın eklendiği görülmektedir.

Grafik 1: 1010-1059 / 1601-1649 Yılları Arasında Tirgeran-ı Hassa Cemaatinin ve Çıraklarının Mevcudu

Zaman ilerledikçe, Tirgeran cemaatinin maaş grafiğinde ciddi dalgalanmalar meydana gelmiştir. Grafik 2'de de görüleceği üzere, 1010 (1601-02) yılında Tirgeran cemaati ustaları 274, çırakları 14,5 akçe olmak üzere toplam 288,5 akçe maaş almıştır. 1014 (1605-06) senesinde bu sayı önce 219,5 akçeye düşmüş, bir sonraki maaş döneminde 226

⁴⁹ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 489, s. 7-8.

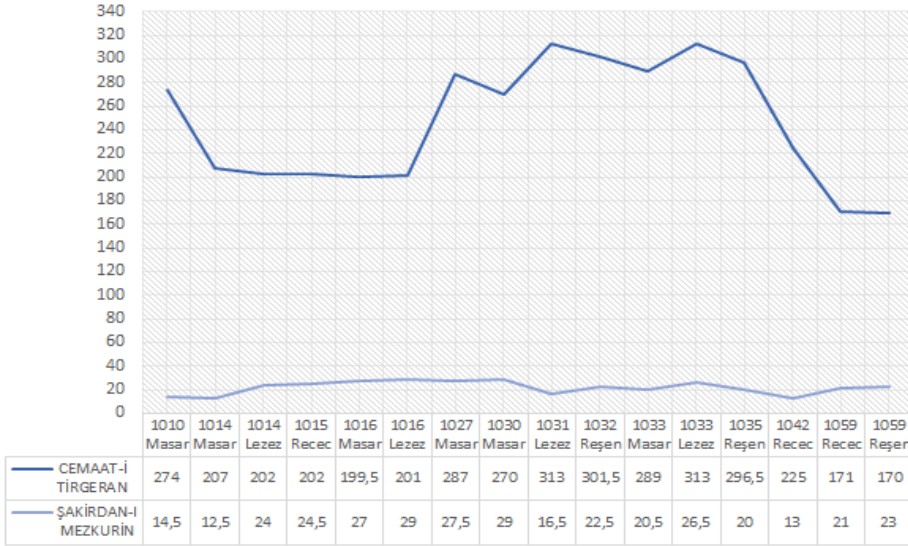
⁵⁰ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 7444, s. 8.

⁵¹ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 9604, s. 6-7.

⁵² BOA, *TS.MA.d.*, nr. 487, s. 6-7.

⁵³ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 488, s. 6-7.

akçeye yükselmiştir. 1015 (1606-07) yılında cemaatin toplam maaşında yarım akçelik küçük bir artış olmuştur. 1016 (1607-08) yılının başında Tirgeran ustalarının maaşında azalma, çıraklarda artış gözlemlense de cemaatin toplam maaşı bir önceki sene ile aynı kalmıştır. Ancak senenin sonunda cemaatin toplam maaşının 230 akçeye yükseldiği görülmektedir. 1027 (1617-18) yılında cemaatin ustaları ve çırakları toplamda 314,5 akçe maaş almışlardır. Bu miktar 1030 (1620-21) senesinde 299 akçeye gerilemiş, 1031 senesinde tekrar 329,5 akçeye yükselmiştir. 1032 (1623-24) yılında cemaat ustaları ve çıraklarının aldıkları toplam maaş 324 akçeye ve 1033 (1624-25) yılının başında 309,5 akçeye inerse de 1033 yılının sonunda tekrar yükselerek 339,5 akçeye ulaşmıştır. 1035 (1626-27) yılında Tirgeran cemaatinin aldığı toplam maaşın belirgin şekilde azaldığı gözlemlenmektedir. Bu sene 316,5 akçe olan cemaatin toplam maaşı, 1042 (1632-33) yılında 238 akçeye, 1059 (1649-50) yılında ise 192 ve 193 akçeye gerilemiştir.

Grafik 2: 1010-1059 / 1601-1649 Yılları Arasında Tirgeran-ı Hassa Cemaatinin ve Çıraklarının Aldıkları Maaş

Tablo 1'de gösterilen Tirgeran cemaatinin maaş defterleri genel olarak incelendiğinde, grafiğin 1035 (1626-27) senesine kadar dalgalanarak yükseldiği gözlemlenmektedir. 1014 (1605-06) ile 1016 (1607-08) arasında grafik istikrarlı bir şekilde ilerlerken 1027 (1617-18)

yılında ciddi bir yükselme olduğu ve bu yükselişin 1035 (1626-27) yılına kadar artarak devam ettiği görülmektedir. 1031 (1622-23) yılına kadar maaşlardaki bu artışın, toplam cemaat mevcudundaki artışa bağlı olarak yükseldiği düşünülebilir. Ancak bu sene cemaatin toplam mevcudu ile aldığı toplam maaşı arasında ters bir orantı olduğu Tablo 1 incelendiğinde görülecektir. 1031 (1622-23) yılında Tirgeran cemaatinin toplam mevcudu 29'dan 24'e düşmesine rağmen alınan toplam maaş 299 akçeden 329,5 akçeye yükselmiştir. 1622-23, ok ustalarının elli yılın en az mevcuda sahip oldukları dönem olmasına rağmen en yüksek maaş aldıkları dönemi olmuştur. Bu tarihte cemaatin kişi başına düşen maaş miktarı 14,3 akçe ile elli yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1033 Lezez mevacicinde ise alınan toplam maaş 339,5 akçe ile en yüksek değeri görmüştür. Ancak 1031 tarihinden sonra kişi başına düşen maaş miktarının düşüşe geçtiği de Tablo 1'den anlaşılmaktadır. Bu tarihten itibaren Tirgeran maaşlarının ve mevcudunun düzenli olarak azaldığı da yine Tablo 1'de görülmektedir. XVII. yüzyılın ortasına gelindiğinde ise alınan toplam maaşın yüzyıl başına göre daha düşük olduğu ortadadır. Ancak Tirgeran cemaatinin toplam mevcudu neredeyse yarı yarıya düştüğünden kişi başına düşen maaş yüzyıl başına göre hala daha yüksektir.

TARİH	Toplam Mevcut	Toplam Maaş	Kişi Başına Düşen Maaş Miktarı
1010 Masar (Temmuz-Ağustos-Eylül 1601)	34	288,5	8,48
1014 Masar (Mayıs-Haziran-Temmuz 1605)	26	219,5	8,44
1014 Lezez (Şubat-Mart-Nisan 1606)	26	226	8,69
1015 Recec (Ağustos-Eylül-Ekim 1606)	27	226,5	8,38
1016 Masar (Nisan-Mayıs-Haziran 1607)	26	226,5	8,71
1016 Lezez (Ocak-Şubat-Mart 1608)	26	230	8,84
1027 Masar (Aralık 1617 / Ocak-Şubat 1618)	32	314,5	9,8
1030 Masar (Aralık 1620 / Ocak-Şubat 1621)	29	299	10,3
1031 Lezez (Ağustos-Eylül-Ekim 1622)	23	329,5	14,3
1032 Reşen (Mayıs-Haziran-Temmuz 1623)	24	324	13,5
1033 Masar (Nisan-Mayıs-Haziran 1624)	26	309,5	11,9
1033 Lezez (Temmuz-Ağustos-Eylül 1624)	29	339,5	11,7
1035 Reşen (Nisan-Mayıs-Haziran 1626)	24	316,5	13,1
1042 Recec (Ekim-Kasım-Aralık 1632)	20	238	11,9
1059 Recec (Nisan-Mayıs-Haziran 1649)	16	192	12
1059 Reşen (Temmuz-Ağustos-Eylül 1649)	17	193	11,3

Tablo 1: Tirgeran Cemaati Ustaları ile Çıraklarının Toplam Mevcutlarını ve Aldıkları Toplam Maaşı Gösterir Tablo

Sonuç

Tarihin her döneminde, ok yapımı oldukça titiz bir ustalık isteyen önemli bir uğraş olmuştur. Ateşli silahların savaş alanlarında okun yerini almaya başlamasından sonra dahi bu titiz çalışma gereksinimi devam etmiştir. 17. yüzyılın hem başında hem de ortasında göçmen kuşların tüyü kullanılarak üretilen oklar daha makbul sayılmış ve daha yüksek fiyattan satılmıştır. Bununla beraber, bu yüzyılda ok türleri çeşitlenmiştir.

İstanbul'daki ok üreticileri XVII. yüzyılın başında genellikle savaş oku üretiyorken yüzyıl ortasında büyük çoğunlukla sportif müsabaka okları üretmeye başlamışlardır. Ayrıca yüzyıl başında savaş okları müsabaka oklarından daha pahalıyken 1640 yılında müsabaka oklarının fiyatları savaş oklarının fiyatını geçmiştir. Bununla beraber müsabaka oklarının da çeşitlerinin artırıldığı ve müşterilere daha fazla tercih sunulduğu ortadadır. Bu oklar kalite standartlarına göre sıralanmış ve çoğunlukla fiyat ve performansına göre kaliteli ve kalitesiz olmak üzere iki farklı kalitede üretilmişlerdir. Üretilen okların bu şekilde çeşitlenmesi ve evsafının değişmesi okçuluk faaliyetinin amacının değişmesi ile açıklanabilir. Savaş alanlarında artık ok çok az kullanıldığından üreticiler sportif amaçlı müsabaka oklarının üretimini arttırmışlardır. 1600 yılında okçuluğa yeni başlayanların kullandıkları okların tanesi bir akçeden satılmış, okçuluğa yeni başlayanlar için daha fazla tercih sunulmuştur. Haliyle, okların kaliteli ve kalitesi olarak iki farklı kalitede piyasaya sunulması, okçuluğa yeni başlayanlara ucuz alternatif sunma çabası olarak görülmelidir.

Tirgeran cemaatinde ise 1010-1059/1601-1649 yılları arasında cemaatin mevcudunu gösteren Grafik 1 aşağı doğru bir hareketlenme seyrediyorken cemaatin aldığı maaşı gösteren Grafik 2, önce istikrarlı sonra dalgalanarak yükselen bir seyirde olmuştur. Dolayısıyla söz konusu cemaatin toplam sayısı azaltıldıkça bunlara verilen maaşın arttığı söylenebilir. Tablo 1'e bakıldığında, kişi başına düşen maaş miktarının her sene arttığı görülmektedir. Burada altın karşısında sürekli değer kaybeden akçe ile ödeme yapıldığından söz konusu cemaat üyelerinin maaşlarının enflasyona endeksli olarak çoğaltıldığı ve buna mukabil mevcutlarının da azaltılarak artan maaşlardan dolayı hazine üzerindeki yükün hafifletilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Zira zanaatkarların

maaşlarına sürekli bir zam yapıldığı ancak yapılan bu zamların hazineye vermesi muhtemel zararından da kaçınıldığı ve bu anlamda ok imalatçılarının sayılarının düşürüldüğü ortadadır. Burada devletin artık ok ustalarına daha az ihtiyaç duyduğu yorumunu yapmak da mümkündür. Ancak bu yorumun doğrulanabilmesi için, devletin okun yerini alan ateşli silahlara, örneğin tüfeğe, yaptığı yatırımın okçulara yaptığı yatırım ile kıyaslanması gerekmektedir. Böylelikle devletin okçuluğa karşı bakış açısı da görülmüş olacak, okçuluğun geçirdiği evreler daha kesin bir şekilde gözler önüne serilecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA)

BOA, A. *DVNSMHM.d.*, nr. 103/139, Zilhicce 1103 [1692]

BOA, A. *DVNSMHM.d.*, nr. 108/545, Şaban 1107 [1696]

BOA, AE. *SMST. III.*, 281/22513, 29 Zilhicce 1176 [11 Temmuz 1763]

BOA, C. *BH.*, 35/1647, 27 Zilkade 1067 [6 Eylül 1657]

BOA, C. *BLD.*, 133/6634, 19 Recep 1191 [23 Ağustos 1777]

BOA, *MAD.d.*, nr. 3697

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 2924

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 7253

BOA, *MAD.d.*, nr. 4586

BOA, *MAD.d.*, nr. 5085

BOA, *MAD.d.*, nr. 6299

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 10010

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 2993

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 487

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 488

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 489

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 7443

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 7444

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 9604

BOA, *TS.MA.d.*, nr. 9613/3

Okçular Vakfı Arşivi (=OVA)

OVA, *EV – 742*, s. 18. 20 Zilhicce 1235 [28 Eylül 1820]

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Defter nr: 950/240

Defter nr: 954/1

Kaynak Eserler

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>, yay. haz. Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ ve Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara 1995

Çukadar Ahmed, *Hediyetü'l-Keman fi İrşadü'r-Rumat*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine, nr. 626

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, yay. haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, İstanbul 2016

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 1009 (1600) Tarihli, yay. haz. Mehmed Canatar, İstanbul 2004

Katip Abdullah Efendi, *Kavaidü'r-Remy*, yay. haz. İlhan Uçar, Mucize Yayınları, 2013

Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 922

Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, yay. haz. Kemal Yavuz, Mehmed Canatar ve İ. Aydın Yüksel, İstanbul 2010

Araştırma ve İnceleme Eserleri

ANIK, Şükrü Seçkin, *17. Yüzyıla Ait Bir Okçuluk Risalesi: Tezkire-i Rumat (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.

BARKAN, Ömer Lütfü, “XVI. Asrın ikinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Belleten*, Sayı 136 (Ekim 1970), c. 34, s. 557-607

CAN, Barış, “Geleneksel Ok, Yay, Zihgir Yapımı”, *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi*, T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara 2021, s. 439-450

EKİCİ, Sakine Akcan, III. Mehmed Döneminde 1596-1601 Tarihleri Arası Ehl-i Hıref Defterlerine Göre Sanatkârlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013

İPÇİOĞLU, Mehmed, “Kanuni Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543-Yeni Bir Kaynak”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 10 (1990), c. 10, s. 137-161

KARASU, Sümeyra, *Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed'in İrşâdü'r-Rumât Adlı Eseri Transkripsiyon ve Değerlendirilme*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2022

KUNTER, Halim Baki, “Atıcılar Kanunnamesi”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, Sayı (1942), c. 2, s. 253-273

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9 (1978), s. 1-84

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu, yay. haz. Hasan Şahintürk, Yılmaz Karaca, Ahmet Özkılınç, Esin Kırca, Mehmet Selim Temel ve Kemal Gurulcan, Okçular Vakfı Yayınları, İstanbul 2019

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016

SALİHLİOĞLU, Halil, "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Raici", *Belgeler*, Sayı 2 (Temmuz 1964), c. 1, s. 227-233

TABAKOĞLU, Ahmet, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1-4 (1985), c. 41, s. 389-414

TABAKOĞLU, Ahmet, *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2016

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014

YI, Eunjeong, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018

YÜCEL, Ünsal, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015

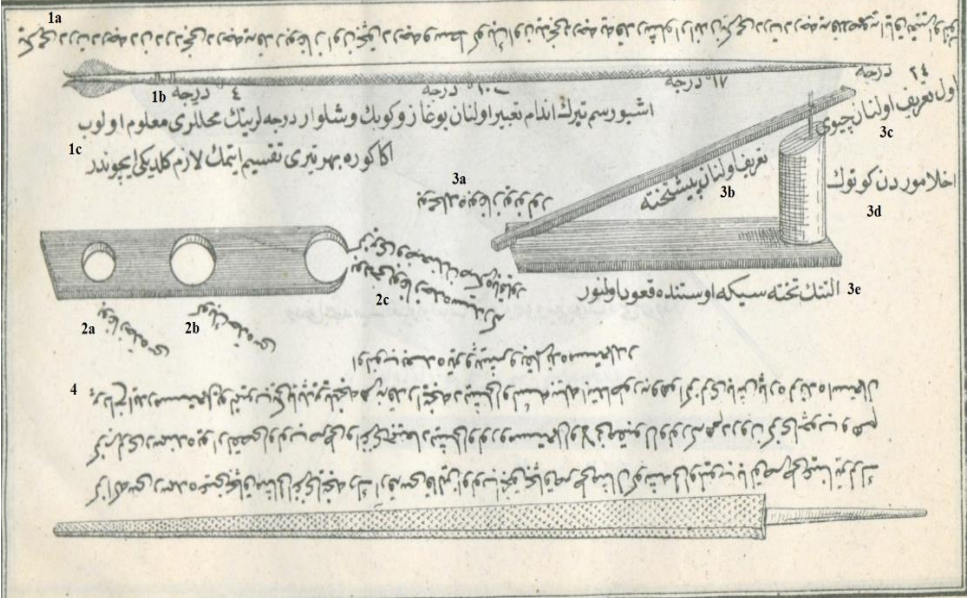
YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak: 1640 Tarihli Es'Ar Defteri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992

İnternet Kaynakları

Mustafa Serdar Tekçe, "Şem Endam", http://www.tirendaz.com/tr/?page_id=1227, (Erişim tarihi: 20.03.2022)

EKLER

Ek 1: Ok Yapımını Anlatan Bir Görsel

(Kaynak: Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 922.)

1a. Yigirmi dört dereceden dördüncü dereceye kadar boğaz, on buçuk derece vasat-ı göbek, on yedinci dereceye kadar şalvar andan yigirmi dört dereceye kadar soya ayak ta'bir olunur.

1b. 24 derece

17 derece

10,5 derece

4 derece

1c. İş bu resim, tirin endam ta'bir olunan boğaz ve göbek ve şalvar derecelerinin mahalleri ma'lum olub ana göre beher tiri taksim itmek lazım geldiği içündür.

2a. Boğaz haddesi

2b. Göbek haddesi

2c. Bu dahi boğaz haddesidir ki gez yiri vaz'ından sonra bakılır.

3a. Bu mahalde boğaz yünülür.

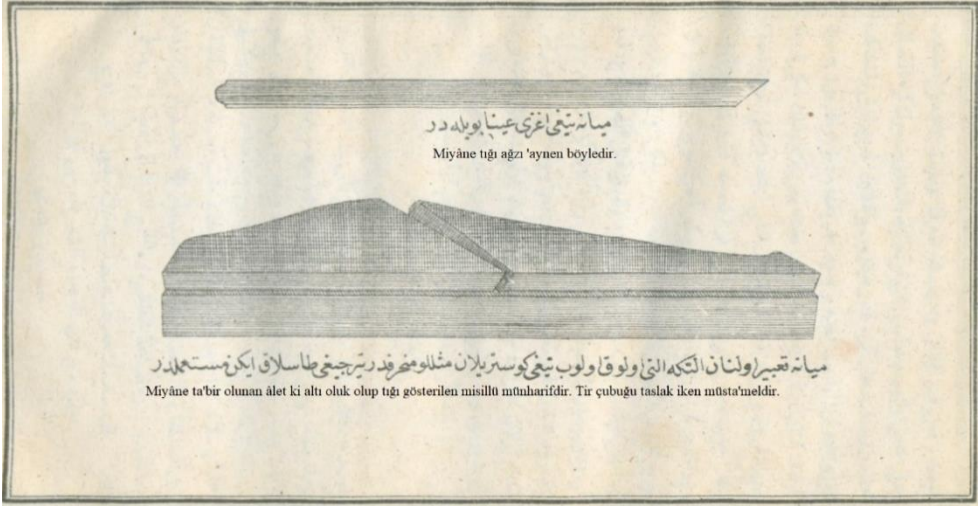
3b. Ta'rif olunan pištahta

3c. Ol ta'rif olunan çivi

3d. Ihlamurdan kütük

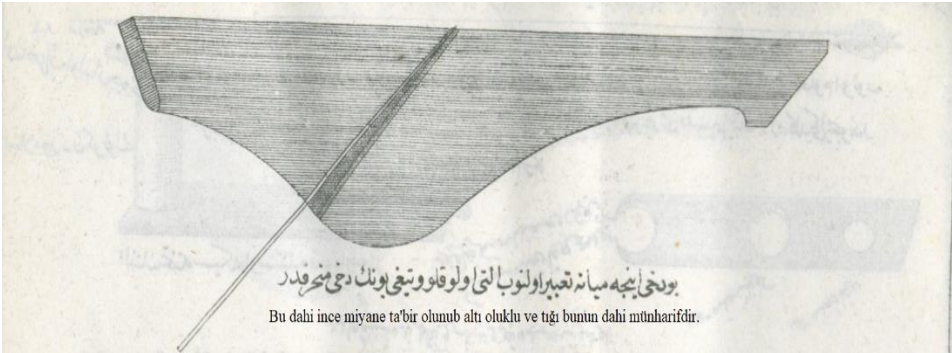
4. Gez eğesi resimde 'aynı bıçak misali ağzı incerek arkası kalın olub ancak bıçak sırtı misal köşeli olmayub balık sırtı 'aynen tirlerin gez yirleri resimde yuvarlaksı olub sırtı ve ağzı cem'an dişli olur ve müsta'mel olanı makbul olur ki hem derun gezi açub ve hem perdah ider müsta'mel bulunmayub yeni yapıdırılınca her ne kadar ince dişli olsa bile ibtida torba ve hava gezleri baş parelerinde isti'mal olunub ba'de tir ve pişrev bakkamında müsta'meldir.

Ek 2: Miyaneyi Anlatan Bir Görsel

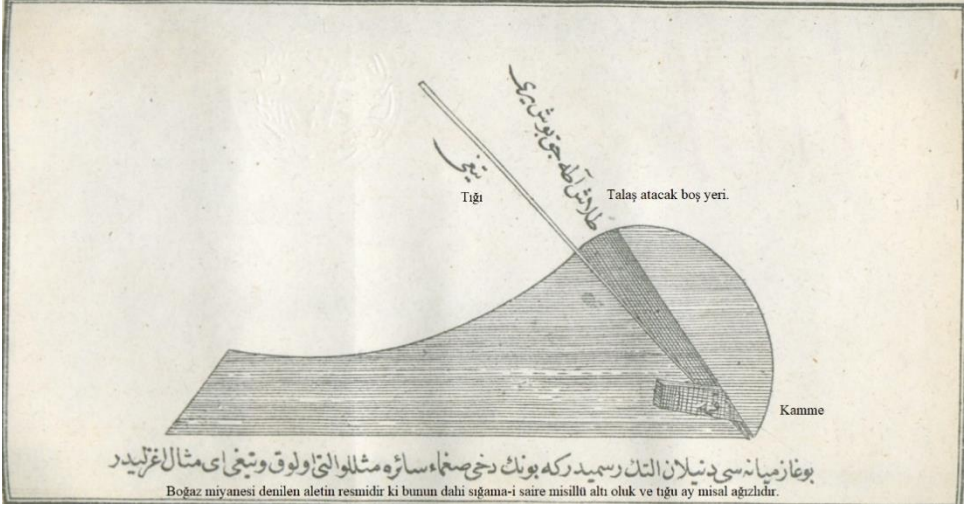
(Kaynak: Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 922.)

Ek 3: Miyaneyi Anlatan Bir Görsel

(Kaynak: Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 922.)

Ek 4: Boğaz Miyanesini Anlatan Bir Görsel

(Kaynak: Mustafa Kani Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumat*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 922.)

Ek 5: Ok Endamlarını Gösteren Bir Resim

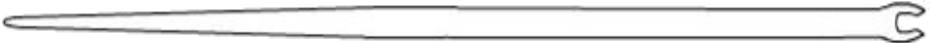
Şem Endam

Tarz-ı Has

Kiriş Endam

(Kaynak: Mustafa Serdar Tekçe, “Şem Endam”,
http://www.tirendaz.com/tr/?page_id=1227 (Erişim tarihi: 20.03.2022))

Summary

The number of academic studies on archery is increasing in our country. Especially with the entry of Traditional Turkish archery into UNESCO's "Intangible Cultural Heritage of Humanity" list, the demand for these works is increasing. However, almost all of these studies have focused on the cultural and technical background of traditional Turkish archery. For this reason, similar studies are emerging and these studies cannot contribute to the academic literature. In addition, extremely important issues such as the economy and education of archery remain in the background. Therefore, this study aims to understand and explain the economic background of archery. For this purpose, our study is limited to the 17th century city of Istanbul. After this limitation, the stages of arrow making are mentioned in the Ottoman Kavname literature, which is the main source of Turkish archery. Later, the economic incomes of the groups that produced arrows in Istanbul in the 17th century were examined and these incomes were classified according to years. Thus, it was revealed how much income the craftsman who produced arrows in Istanbul in the 17th century earned in the economic conditions of that period. However, it was observed that there was a change in the entourage of the arrows sold. Accordingly, the number of arrows produced and sold to be used in war at the beginning of the 17th century is higher and these types of arrows are sold at higher prices. However, it has been determined that the arrows sold towards the middle of the 17th century were not produced for fighting, but for use in sports competitions. In 1600, only three of the eight different types of arrows sold were competition arrows, while in 1640, eight of the ten different types of arrows were competition arrows. Therefore, in the first half of the 17th century, it was concluded that there was a transition from the production of arrows for war purposes to the production of arrows for sports purposes.